

แนวความคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวความคิดในการศึกษา

2.1.1 แนวความคิดเกี่ยวกับการวางแผนการใช้ที่ดิน

การวางแผนการใช้ที่ดินเป็นการกำหนดแนวทาง เพื่อให้การใช้ที่ดินบังเกิดผลประโยชน์ต่อส่วนรวมให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ และแผนดังกล่าวอาจมีการเปลี่ยนแปลงไปตามความเหมาะสมของสถานการณ์ด้านเศรษฐกิจและสังคม (สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม, 2519) การวางแผนการใช้ที่ดินเป็นการวางแผนที่มองการณ์ไกลในเรื่องของการป้องกันมลพิษสิ่งแวดล้อม และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ พร้อมกันไปกับการตอบสนองความต้องการด้านสังคมและเศรษฐกิจ (นิพนธ์, 2535) ซึ่งการวางแผนการใช้ที่ดินจะต้องให้มีความสมดุลและความกลมกลืนของกิจการต่าง ๆ กับมนุษย์และผลประโยชน์ในสภาพแวดล้อม ธรรมชาติ ดังนั้นการวางแผนการใช้ที่ดินต้องทำการประเมินความสัมพันธ์สำหรับการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน และผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เพื่อให้สอดคล้องกับทรัพยากรต่าง ๆ และความต้องการของชุมชน เพื่อช่วยในการตัดสินใจเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาสิ่งใหม่ ๆ ได้ถูกต้องยิ่งขึ้น และเป็นที่ยอมรับของสังคม (Edington และ Edington, 1977) สมเจตต์ (2524) และ ชวลีศรี (2531) สรุปว่า การวางแผนการใช้ที่ดินต้องมีหลัก 3 ประการ คือ

- (1) ความมั่นคงทางกายภาพ
- (2) ความเป็นไปได้ทางเศรษฐกิจ

และ (3) สังคมยอมรับ

แผนการใช้ที่ดินต้องมีการจัดลำดับทางเลือกประโยชน์ที่ดินให้สอดคล้องกับศักยภาพของทรัพยากร ซึ่งทำให้ไปสู่การปฏิบัติได้ (คารณ, 2533)

สำหรับการวางแผนการใช้ที่ดินบริเวณลุ่มน้ำต้องคำนึงถึงคุณภาพชีวิต และผลกระทบที่อาจเกิดต่อผู้อาศัยทั้งตอนบนและตอนล่างของลุ่มน้ำ ต้องตระหนักว่าการวางแผนการใช้ที่ดินบริเวณลุ่มน้ำนั้น เป็นการจัดการระบบนิเวศของลุ่มน้ำทั้งระบบมิใช่เป็นการวางแผนเฉพาะจุดใดจุดหนึ่ง (นิพนธ์, 2535)

2.1.2 แนวความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์

การอนุรักษ์เป็นการใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาด เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดและยั่งยืนยาวนาน การให้ความรู้และปลูกจิตสำนึกของคนเพื่อให้รับรู้ถึงสภาพปัญหาและร่วมกันวางแนวทางในการจัดการทรัพยากรอย่างฉลาด เป็นการแก้ปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติที่ตรงเป่าที่สุด และในการวางแผนการจัดการทรัพยากรอย่างชาญฉลาดนั้นจะต้องไม่แยกมนุษย์ออกจากสภาพแวดล้อมทางสังคม หรือวัฒนธรรม หรือสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติของพวกเขา เพราะวัฒนธรรมและสังคมมนุษย์ได้พัฒนาตัวเอง ไปพร้อมกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของสังคมนั้น (วันเพ็ญ, 2523)

งานด้านอนุรักษ์ดินและน้ำเริ่มมีขึ้นในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 4 (กรมพัฒนาที่ดิน, 2525) ซึ่งให้ความสำคัญต่อมาตรการอนุรักษ์ทรัพยากรดินและเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต โดยสนับสนุนให้กรมพัฒนาที่ดินได้ขยายโครงการประเภทอนุรักษ์ดินและน้ำ เพื่อรักษาระดับความอุดมสมบูรณ์ของดินให้อยู่ในสภาพที่จะใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป สำหรับมาตรการอนุรักษ์ดินและน้ำ นิพนธ์ (2526) สมเจตต์ (2526) และ อภิพวรรณ (2526) รวบรวมวิธีการในการอนุรักษ์ดินและน้ำสำหรับประเทศไทย ดังนี้

1. วิธีการควบคุมโดยพืช (Vegetation Control) ได้แก่

1.1 ระบบปลูกพืชหมุนเวียน (Crop Rotation)

1.2 ระบบปลูกพืชเหลื่อมฤดู (Multiple-Cropping)

- การปลูกพืชแซม (Inter-Cropping)

- การปลูกพืชแทรก (Relay-Cropping)

- การปลูกพืชตามลำดับ (Sequential-Cropping)

1.3 การปลูกพืชคลุมดิน (Cover-Cropping)

2. วิธีการกล (Mechanical Control)

2.1 การไถพรวนดินและการปลูกพืชตามแนวระดับ (Contouring)

2.2 การทำขั้นบันได (Terracing)

2.3 ทางน้ำไหลและระบายน้ำออก (Waterway และ Outlets)

การป้องกันการชะล้างพังทลายของดิน โดยวิธีการทางพืชเป็นวิธีการง่าย ๆ ลงทุนน้อยเกษตรกรสามารถทำได้ด้วยตนเอง กรมพัฒนาที่ดิน (2535) แนะนำวิธีการสองวิธีคือ

1. การใช้แถบหญ้า (Grass Strip) ทำโดยปลูกแถบหญ้าขวางความลาดเทเป็นระยะ ๆ พื้นที่ระหว่างแถบหญ้าสามารถปลูกพืชไร่ และไม่ผลลั้กันตามความต้องการ แถบหญ้าที่ปลูกจะช่วยกรองตะกอนดิน ลดความเร็วของน้ำไหลบ่า และเกษตรกรสามารถเก็บเกี่ยวเลี้ยงสัตว์ได้อีกด้วย

2. การใช้แถบไม้พุ่มตระกูลถั่วบำรุงดิน (Bean-Bush Strip) ทำได้โดยการปลูกไม้พุ่มที่เป็นพืชตระกูลถั่วเป็นแถวขวางความลาดเทเป็นระยะๆ ในลักษณะเดียวกับแถบหญ้า แนวไม้พุ่มจะทำหน้าที่เหมือนคันดินธรรมชาติชะลอความเร็วของน้ำไหลบ่าและลดการสูญเสียหน้าดินอีกทั้งเศษพืช ไม้พุ่มตระกูลถั่วสามารถใช้เป็นปุ๋ยพืชสดบำรุงดิน ได้อย่างดี

พืชประเภทหญ้าแฝก (*Vetiveria zizanioides* (Linn) Nash) เป็นพืชตระกูลหญ้าชั้นเป็นกอหนาแน่น เจริญเติบโตโดยการแตกกออย่างรวดเร็ว หากนำมาปลูกติดต่อกันเป็นแนวยาวขวางตามความลาดเทของพื้นที่ กอซึ่งอยู่เหนือดินจะแตกกอติดต่อกันเป็นแนวรั้ว สามารถกรองเศษพืชและตะกอนดินซึ่งถูกน้ำชะล้างพัดพามาตกทับถมติดอยู่กับกอหญ้าเกิดเป็นคันดินตามธรรมชาติได้ หญ้าแฝกเป็นพืชที่มีระบบรากลึก เจริญเติบโตในแนวตั้งมากกว่าแนวราบ และมีจำนวนรากมากจึงเป็นพืชที่ทนแล้งได้ดี รากจะประสานติดต่อกันหนาแน่นเสมือนม่านหรือกำแพงใต้ดินสามารถเก็บกักน้ำและความชื้นได้ดี และช่วยยึดดินบริเวณรอบ ๆ ไม่ให้เกิดการพังทลาย นอกจากนี้หญ้าแฝกสามารถนำมาใช้ประโยชน์อย่างอื่นได้อีก เช่น ทำวัสดุคลุมหลังคา ทำเชือก หรือนำมาสานเป็นหมวก เสื้อ หรือตะกร้า ใช้เป็นอาหารสัตว์ อีกทั้งรากยังมีคุณสมบัติดูดซับสารพิษจากสารเคมีกำจัดศัตรูพืช และป้องกันแมลง และหนู

2.1.3 แนวคิดเชิงนิเวศวิทยา

ระบบนิเวศธรรมชาติใด ๆ จะประกอบด้วยองค์ประกอบสองประเภท ประเภทแรกได้แก่สิ่งมีชีวิต ซึ่งต่างมีกิจกรรมที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ในลักษณะผู้ผลิต ผู้บริโภค และผู้ย่อยสลาย ประเภทที่สองได้แก่สิ่งแวดล้อม ซึ่งมีความสำคัญในแง่เป็นสิ่งสนับสนุนให้สิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศสามารถทำกิจกรรมได้อย่างปกติ โดยปกติความสัมพันธ์ขององค์ประกอบทั้งสองจะอยู่ในระดับสมดุลทางธรรมชาติ (Balance of Nature) ซึ่งมีความมั่นคงทางนิเวศวิทยาสูง หากระบบใดมีมนุษย์เข้าไปร่วมเป็นองค์ประกอบจะเกิดความสัมพันธ์และกิจกรรมขึ้นมากมาย ความต้องการที่ไม่มีที่สิ้นสุดของมนุษย์ จะทำให้กิจกรรมต่าง ๆ ในระบบนิเวศ

มีความสลับซับซ้อนยิ่งขึ้น ความไม่เข้าใจในระบบนิเวศธรรมชาติทำให้กิจกรรมของมนุษย์ซึ่งแสวงหาประโยชน์จากธรรมชาติอย่างเกินขอบเขตไปทำลายสิ่งแวดล้อม และกิจกรรมของสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ในระบบ ทำให้สิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ในระบบนิเวศนั้นไม่สามารถดำเนินกิจกรรมต่อไปได้อย่างปกติ

ระบบนิเวศใดที่มีมนุษย์ร่วมเป็นองค์ประกอบ ต้องไม่พิจารณามนุษย์แยกจากองค์ประกอบของระบบ และมุ่งกำหนดกิจกรรมของมนุษย์ที่มีต่อสภาพแวดล้อมไปสู่ระดับสมดุลย์ในระบบนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบนิเวศบริเวณลุ่มน้ำบนที่สูง ซึ่งมีความสำคัญในแง่เป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำลำธาร

การที่จะอนุรักษ์สิ่งมีชีวิตชนิดต่าง ๆ สามารถดำเนินให้กิจกรรมคงอยู่ต่อไปในสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำความเข้าใจระบบนิเวศอย่างถ่องแท้ และศึกษาผลกระทบที่เกิดจากกิจกรรมของมนุษย์ ซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศธรรมชาติ พิจารณาว่าทำอย่างไรที่จะช่วยแก้ไขทำให้ระบบนิเวศที่สูญเสียไปกลับฟื้นคืนสู่สภาพยั่งยืนปกติ เพื่อแก้วิกฤตกระบวนการทางธรรมชาติ และประชากรของมนุษย์ให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างปกติสุข ซึ่งจะทำให้มนุษย์สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติได้ยั่งยืนตลอดไป (Sustainable use of Natural Resource)

การที่จะบรรลุเป้าหมายการใช้ทรัพยากรธรรมชาติแบบยั่งยืน จำเป็นต้องพยายามรักษาสภาพความหลากหลายทางชีวภาพให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เนื่องจากความหลากหลายทางชีวภาพมีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของระบบนิเวศ

ความหลากหลายในระบบนิเวศป่าไม้อันแสดงถึงความมั่นคงเชิงนิเวศวิทยานั้น มนุษย์สามารถสร้างระบบเกษตรให้เกิดความหลากหลายในรูปของวนเกษตร (Agroforestry) อันเป็นระบบการใช้ที่ดินเชิงอนุรักษ์ที่ผสมผสานการปลูกไม้ยืนต้นไว้ในหน่วยดินเดียวกันกับที่ใช้ในการเกษตร ทำให้ดินนั้นเกิดผลผลิตต่อเนื่องยั่งยืน ซึ่งระบบวนเกษตรสำหรับพื้นที่สูงนั้นมีหลายรูปแบบ เช่น ระบบปลูกพืชหมุนเวียนในพื้นที่ ระบบปลูกพืชไร่ผสมไม้ยืนต้น ระบบปลูกป่าไม้ยืนต้นผสมผสานกับการเลี้ยงสัตว์ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมทางกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคมของพื้นที่นั้น (มณฑล, 2535)

2.1.4 แนวความคิดเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติกับการพัฒนาชนบท

ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นปัจจัยที่มีความสำคัญยิ่งต่อปัญหาความยากจนในชนบท เพราะ ทรัพยากรธรรมชาติเป็นฐานสำหรับอาชีพและรายได้ของชาวชนบทโดยตรง การพัฒนาคุณภาพชีวิตในชนบท จึงมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับธรรมชาติในท้องถิ่น แนวความคิดในการพัฒนานี้มุ่งให้ความสำคัญศักยภาพเชิงนิเวศวิทยาของระบบ (มโนส, 2527) ซึ่งจะส่งผลให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ในระบบ เพื่อให้ทรัพยากรที่มีความจำกัดนั้นสามารถเพิ่มการผลิตและรายได้ของชาวชนบทได้อย่างต่อเนื่องตลอดไป (โฆสิต, 2533)

สำหรับแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาตินั้น เน้นถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งมีรากฐานจากแนวความคิดที่ว่า ทรัพยากรธรรมชาติเป็นของส่วนรวม ประชาชนในท้องถิ่นควรมีบทบาทในการปรับปรุงพัฒนา ดูแลรักษาทรัพยากรในท้องถิ่นนั้น ๆ (พงษ์ศักดิ์, 2531) (ฉลาดชาย, 2525) โดยมีองค์กรในหมู่บ้านคอยควบคุมดูแลรักษา และรับผิดชอบร่วมกัน

2.2 ทบทวนวรรณกรรม

2.2.1 รูปแบบการใช้ที่ดินและการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน

บนที่สูงมีประชากรชาวเขาอาศัยอยู่ มีการใช้ประโยชน์จากที่ดินในลักษณะตัดฟัน โค่นเผา (Slash and Burn) มาเป็นเวลานาน (จันทบูรณ์, 2524) ซึ่งสามารถแบ่งการเกษตรแบบตัดฟันโค่นเผา ออกได้ 2 รูปแบบคือ

1) การเกษตรแบบตัดฟันโค่นเผารูปแบบไร่เลื่อนลอย (Shifting Cultivation) กลุ่มชาวเขาที่ประกอบการเกษตรตามจารีตประเพณีลักษณะนี้คือชาวเขาที่ปลูกฝิ่น ได้แก่ แม่ั่ว เย้า อีโก้ ลีซอ และมูเซอ

2) การเกษตรแบบตัดฟันโค่นเผารูปแบบไร่หมุนเวียน (Land Rotation Cultivation) กลุ่มชาวเขาที่ประกอบการเกษตรตามจารีตประเพณีลักษณะนี้ ได้แก่ กะเหรี่ยง ลัวะ ถิ่น และขมุ ซึ่งเป็นกลุ่มชาวเขาที่ไม่ปลูกฝิ่น (จันทบูรณ์, 2535)

จารีตประเพณีมีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐานและการทำไร่ในพื้นที่ที่มีระดับความสูงต่างกัน ภาพที่ 2.1 แสดงให้เห็นถึงการตั้งถิ่นฐานในระดับความสูงที่ต่างกันของชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ในระดับความสูงที่แตกต่างกัน

นี้ ชาวเขากลุ่มปลูกฝิ่นและมีการเกษตรตามจารีตประเพณีลักษณะไร่เลื่อนลอย ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ระดับความสูง ตั้งแต่ 1,000 เมตรจากระดับน้ำทะเลขึ้นไป (จันทบูรณ์, 2535)

ลักษณะการเกษตรตามจารีตประเพณีแบบไร่เลื่อนลอย ทำให้ชาวเขากลุ่มนี้เป็นชุมชนที่มีลักษณะไม่มั่นคง มีการโยกย้ายชุมชนบ่อยครั้ง ภายหลังจากพื้นที่ทำกินรอบ ๆ หมู่บ้านถูกใช้ประโยชน์จนความอุดมสมบูรณ์ของธาตุอาหารในดินหมดไป ก่อให้เกิดปัญหาการทำลายทรัพยากรป่าไม้ (พงษ์ศักดิ์, 2531) ซึ่ง Kunstadter et al (1978) ได้แบ่งรูปแบบการใช้ที่ดินของภาคเหนือ ออกเป็น 4 ประเภทคือ

1) แบบปลูกพืชระยะสั้น-ทั้งดินไ้ระยะสั้น ส่วนใหญ่พบในพื้นที่ที่เป็นลูกเนินเตี้ย เชียงเขา และหุบเขา ความสูงระหว่าง 300-600 เมตร ซึ่งเป็นวิธีการทำไร่ของชาวไทยภาคเหนือ มีรอบการเพาะปลูกต่อครั้งที่ดิน 1 : 2 ปี ขึ้นไป

2) แบบปลูกพืชระยะสั้น-ทั้งดินไ้ระยะยาวหรือทิ้งให้ป่าฟื้นตัว พบในพื้นที่ที่เป็นลูกเนินสูง ที่ราบ เชียงเขา ลาดไหล่เขา ความสูงระหว่าง 700-1,000 เมตร ซึ่งเป็นวิธีการของกะเหรี่ยงและลัวะ มีรอบการเพาะปลูกต่อครั้งที่ดิน 1 : 7-12 ปี

3) แบบปลูกพืชระยะยาว-ทั้งดินไ้ระยะยาวหรือย้ายไปหาที่ใหม่ พบในพื้นที่ที่เป็นภูเขาสูง ระดับความสูงระหว่าง 1,200-1,500 เมตร เป็นวิธีการของชาวเขากลุ่มปลูกฝิ่น มีรอบการเพาะปลูกต่อครั้งที่ดิน 3-4 : มากกว่า 40 ปีขึ้นไป

4) แบบปลูกไม้ยืนต้นถาวร ใช้พื้นที่ตามลาดไหล่เขาในพื้นที่สูง เช่น ปลูกชาปนกับป่าไม้ธรรมชาติ ส่วนใหญ่เป็นวิธีการของชาวไทยพื้นเมือง

ในปัจจุบันเนื่องจากนโยบายของรัฐในการจำกัดพื้นที่ทำกิน และการห้ามปลูกฝิ่น ตลอดจนความกดดันด้านการเพิ่มประชากรชาวเขาซึ่งมีอัตราที่สูง เช่น แม่ว ร้อยละ 4.3 มูเซอ 3.1 กะเหรี่ยง 2.6 ลีซอ 3.0 อีเก้อ 2.5 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2532) ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ที่ดินในลักษณะที่ถาวรขึ้นโดยมีการเพิ่มความเข้มข้นการผลิตในพื้นที่ (Intensive) มีมาตรการอนุรักษ์ดินและน้ำเกิดขึ้น รวมถึงการใช้เทคนิคใหม่ ๆ เพื่อปรับปรุงการผลิต (Boserup, 1965) (ประหยัด, 2525) (สินธุ์, 2527)

2.2.2 ปัจจัยที่ใช้ในการวิเคราะห์ในการวางแผน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการวางแผนการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรที่ผ่านมา มีการใช้ปัจจัยต่าง ๆ ทั้งทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม ดังนี้

โครงการสำรวจลุ่มน้ำทางภาคเหนือของไทยด้วยภาพถ่ายทางอากาศ สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ (2523) ได้ทำการสำรวจเพื่อวางแผนการใช้ที่ดินบริเวณ บ้านหนองอูก-มูเชอหนองเขียว อําเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ โดยพิจารณาปัจจัยทางกายภาพได้แก่ ภูมิประเทศ ความสูง ความลาดชัน ความอุดมสมบูรณ์ พืชพรรณ แหล่งน้ำ ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมได้แก่ จำนวนประชากร ครัวเรือน อัตราการเพิ่มประชากร การถือครองที่ดิน

ผลการวิเคราะห์ได้แบ่งลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินออกดังนี้

1. ที่อยู่อาศัย ร้อยละ 47 พิจารณาความเหมาะสมของที่อยู่อาศัยเดิม และคาดการณ์การเพิ่มจำนวนประชากรอีก 5 ปีข้างหน้า
2. พื้นที่การเกษตร ร้อยละ 44.15 โดยพิจารณาป่าเสื่อมโทรมที่มีความลาดเทต่ำกว่าร้อยละ 16 พื้นที่อยู่ในลุ่ม และดินมีความอุดมสมบูรณ์ รวมถึงพื้นที่สำรองเพื่อรองรับการเพิ่มประชากร 5 ปี
3. ป่าไม้ ร้อยละ 29.93 พิจารณา ความสูงจากระดับน้ำทะเลและความลาดเทของพื้นที่มากกว่า ร้อยละ 35
4. วนเกษตร ร้อยละ 25.11 พิจารณาป่าเสื่อมโทรมที่มีความลาดเทต่ำกว่า ร้อยละ 35 ความสูงไม่มากนัก ดินมีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งโครงการฯ สำรองพื้นที่ไว้รองรับการเพิ่มของประชากร อย่างไรก็ตามมิได้เสนอรูปแบบของวนเกษตรไว้
5. แหล่งน้ำ ร้อยละ 0.34 โดยพิจารณาความเหมาะสมด้านการกระจายตัวของแหล่งน้ำ

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

ส่วนการวางแผนการใช้ที่ดินบ้านห้วยโป่ง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย (2526) ของโครงการฯ ประชากรเป็นชาวเขาเผ่ามูเซอซึ่งไม่มีการใช้ประโยชน์ที่ดินถาวร สภาพการใช้ที่ดินเดิมเป็นไร่เลื่อนลอย ไร่ร้าง ป่าไม้ และพื้นที่ปลูกฝิ่น โครงการฯ จัดแบ่งพื้นที่เกษตรให้เกษตรกรจำนวน 11 ไร่ต่อครัวเรือน โดยเสนอการใช้ประโยชน์ที่ดินเป็น 1) พื้นที่ทำไร่ พิจารณาพื้นที่ไร่เลื่อนลอยความลาดเทอยู่ระหว่างร้อยละ 8-11 และเสนอมาตรการอนุรักษ์โดยวิธีทำขั้นบันได และปลูกพืชตามแนวระดับ 2) พื้นที่นา พิจารณาไร่เก่าซึ่งอยู่ที่ราบลุ่ม ดินมีความอุดมสมบูรณ์ดี และโครงการฯ เสนอให้ย้ายที่อยู่อาศัยจากที่เดิม โดยพิจารณาจากระยะทางจากพื้นที่ทำกินที่วางแผนใหม่ และความลาดเทของพื้นที่ที่ต่ำกว่าบริเวณที่อยู่อาศัยเดิม

ส่วน ชวเลิศ (2531) ศึกษาวิเคราะห์ศักยภาพของพื้นที่ทำการเกษตรเพื่อวางแผนการใช้ที่ดินบริเวณ อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยพิจารณาปัจจัยกายภาพ ได้แก่ ภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ธรณีวิทยา แหล่งน้ำ และวัตถุดิบกำเนิดดิน ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม ได้แก่ จำนวนประชากร ความหนาแน่นของประชากร การถือครองที่ดิน ต้นทุนการผลิต และรายได้ แต่อย่างไรก็ตามเป็นการศึกษาในพื้นที่ค่อนข้างราบ พิสัยความสูงระหว่าง 3-65 เมตร ผลการศึกษาสามารถจำแนกศักยภาพการใช้ที่ดินได้ 8 ประเภท ได้แก่ พื้นที่ทำนา/มีปัญหาน้อย, พื้นที่ทำนา/มีปัญหาปานกลาง, พื้นที่ทำไร่/มีปัญหาปานกลาง, พื้นที่ทำไร่/มีปัญหารุนแรง, พื้นที่ทำทุ่งหญ้าหรือปลูกป่า, พื้นที่ป่าไม้, พื้นที่อยู่อาศัย และแหล่งน้ำ ขณะนี้ มนัส (2530) พิจารณาปัจจัยทางกายภาพ ได้แก่ ความลาดเท รูปลักษณ์ของพื้นที่ ลักษณะทางธรณีวิทยา ดิน ปริมาณฝน และอุณหภูมิในการศึกษาศักยภาพของการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรในเขตลุ่มน้ำแม่สา จังหวัดเชียงใหม่ ส่วน Kulpradit (1990) ศึกษาการออกแบบระบบการปลูกพืชบริเวณเขาหินซ้อน อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งชี้ให้เห็นว่าการออกแบบระบบการปลูกพืชนั้น นอกจากปัจจัยทางกายภาพแล้ว ลักษณะทางสังคมและเศรษฐกิจ เป็นปัจจัยที่ต้องนำมาพิจารณาประกอบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทัศนคติของเกษตรกร และประสิทธิภาพพื้นฐานทางการเกษตร

จากปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผู้ใช้ในการวิเคราะห์การใช้ที่ดิน พอสรุปได้ดังนี้

1) ปัจจัยทางกายภาพ คือ สภาพภูมิอากาศ ลักษณะดิน และลักษณะภูมิประเทศ (สุรศักดิ์, 2526) : (อภิศักดิ์, 2529) : (Symon, 1979) : (Thone และ Thone, 1979)

สภาพภูมิอากาศเป็นปัจจัยที่สำคัญเกี่ยวกับการเจริญเติบโตของพืช โดยเฉพาะอุณหภูมิ และปริมาณน้ำฝน พืชแต่ละชนิดต้องการอุณหภูมิที่เหมาะสมต่อการเจริญเติบโตที่แตกต่างกันไป และอุณหภูมิที่เหมาะสม

จะผันแปรไปตามช่วงการเจริญเติบโตของพืช (Thorne และ Thorne, 1979) ส่วนปริมาณน้ำฝนจะสัมพันธ์กับความชื้นในดินที่จะเป็นประโยชน์ต่อพืช ซึ่งโดยทั่วไปพืชต้องการความชื้นในดินที่ระดับ field capacity ตลอดช่วงการเจริญเติบโต (Symons, 1979)

ดินเป็นปัจจัยจำเป็นสำหรับการเจริญเติบโตของพืช ในแง่เป็นแหล่งอาหาร น้ำ อากาศ และเป็นที่ยึดเกาะของรากพืช (ภาควิชาปฐพีวิทยา มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2526) แต่เหตุที่ดินมีลักษณะแตกต่างกันมาก และพืชแต่ละชนิดมีความต้องการดินที่แตกต่างกัน จึงมีการจัดจำแนกดินออกเป็นหมวดหมู่ตามคุณสมบัติดินได้แก่ เนื้อดิน ความลึกของดิน การระบายน้ำ ความสามารถให้น้ำซึมผ่านได้ ความสามารถในการอุ้มน้ำ ความสามารถของดินในการให้ธาตุอาหารพืช และปฏิกิริยาดิน (กองสำรวจดิน, 2523)

ลักษณะภูมิประเทศที่สำคัญได้แก่ ความสูง และความลาดเท (อภิสิทธิ์, 2527 ; Symons, 1979) โดยระดับความสูงจะสัมพันธ์กับอุณหภูมิและความชื้น คืออุณหภูมิจะลดลงตามระดับความสูงที่เพิ่มขึ้น แต่ปริมาณน้ำฝนจะเพิ่มขึ้นตามระดับความสูง และความลาดเทจะสัมพันธ์กับกษัยการของดิน (สมเจตต์, 2526)

2) ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม ได้แก่จำนวนประชากร การถือครองที่ดิน แรงงาน การขนส่ง สถานการณ์ด้านตลาด ต้นทุนการผลิต และผลตอบแทน การพัฒนาทางสังคม และการเพิ่มของประชากรจะมีอิทธิพลต่อการถือครองที่ดินตามโอกาสทางเศรษฐกิจที่เกษตรกรจะได้รับจากการพัฒนานั้น การตัดสินใจในการผลิตของเกษตรกรขึ้นกับสถานการณ์ด้านตลาด และประสิทธิภาพของตลาดขึ้นอยู่กับระบบการขนส่ง ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้มีอิทธิพลต่อการเลือกการลงทุนและรายได้ (Symons, 1979)

2.2.3 เกณฑ์จำแนกความเหมาะสมการใช้ที่ดิน

การศึกษาเพื่อการวางแผนการใช้ที่ดินบนที่สูง ส่วนใหญ่จะตั้งเกณฑ์อย่างกว้าง ๆ สำหรับการ
ใช้ที่ดิน หน่วยงานที่มีการวางแผนเกณฑ์ ส่วนใหญ่จะคำนึงถึงปัจจัยด้านความลาดเทของพื้นที่เป็นเกณฑ์ เนื่องจากความลาดเทมีผลโดยตรงต่อกษัยการ เกณฑ์ความลาดเทที่ใช้ในประเทศไทยมีดังนี้

Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

1. โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่สา ใช้ความลาดเทเป็นตัวกำหนดการใช้ที่ดิน ดังนี้(กองอนุรักษ์
ดินน้ำ กรมป่าไม้, 2525)

ตารางที่ 2.1 การจำแนกความลาดเทโดยโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่สา

ความลาดเท (%)	ความเหมาะสม
น้อยกว่า 12	ทำการกสิกรรมโดยไม่ต้องใช้วิธีการอนุรักษ์
12 - 36	ทำการกสิกรรมโดยมีวิธีอนุรักษ์ดินและน้ำ ทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์
35 - 50	ทำการกสิกรรมโดยการอนุรักษ์ดินและน้ำ ทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ / ไม่ผลย่นต้น
50 - 85	ไม่ผลย่นต้น หรือป่าไม้ใช้สอย หรือป่าป้องกันต้นน้ำลำธาร
	ขีดจำกัดสำหรับการกสิกรรม
มากกว่า 85	ป่าป้องกันต้นน้ำลำธาร

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

2. โครงการสำรวจลุ่มน้ำทางภาคเหนือของประเทศไทยด้วยภาพถ่ายทางอากาศ ได้สำรวจ และศึกษาลุ่มน้ำทางภาคเหนือระหว่างปี 2523-2525 วางหลักเกณฑ์ดังนี้ (โครงการสำรวจลุ่มน้ำทางภาคเหนือของประเทศไทยด้วยภาพถ่ายทางอากาศ, 2525)

ตารางที่ 2.2 การจำแนกความลาดเทโดยโครงการสำรวจลุ่มน้ำทางภาคเหนือของประเทศไทยด้วยภาพถ่ายทางอากาศ

ความลาดเท (%)	ความเหมาะสม
ต่ำกว่า 8	ไม่ว่าดินลึกหรือตื้น ใช้ประกอบการเกษตรได้ทุกชนิดโดยไม่จำเป็นต้องมีมาตรการอนุรักษ์ดินและน้ำที่ย่งยากนัก เช่น อาจเพาะปลูกพืชตามแนวระดับ ปลูกพืชขวางตามลาดเท หรือถ้าไม่เป็นไร่ขนาดใหญ่ อาจทำเป็นขั้นบันไดขนาดกว้างก็ได้
8 - 35	จำเป็นต้องใช้มาตรการอนุรักษ์ดินและน้ำที่สลับซับซ้อนขึ้น เช่นต้องทำขั้นบันไดปลูกพืช ขั้นบันไดแบบแปรเปลี่ยนได้ คุ้มน้ำขอบเขา หรือหลุมปลูกต้นไม้เฉพาะต้น ถ้าดินลึกพอ สามารถใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อปลูกไม้ผล หรือไม้ยืนต้นเศรษฐกิจต่าง ๆ ได้ โดยใช้มาตรการทำขั้นบันไดปลูกไม้ผล และหลุมปลูกต้นไม้เฉพาะต้น หรือปลูกพืชหมุนเวียนอื่น ๆ ในช่องว่างระหว่างต้นเพื่อให้พืชคลุมดินอย่างถาวร เป็นการป้องกันการพังทลายของดินอันเนื่องมาจากความลาดเทมีมาก
35 - 60	ไม่ว่าดินลึกหรือตื้น ให้เป็นพื้นที่ปลูกป่า หรือใช้เป็นป่าไม้สำหรับใช้สอยของประชาชน ภายได้ข้อบังคับ และอนุญาตให้มีการนำไม้ออกได้ โดยมีมาตรการปลูกป่าทดแทนอย่างมีประสิทธิภาพ
เกินกว่า 60	ไม่ว่าดินลึกหรือตื้น จะต้องสงวนไว้เป็นพื้นที่ป่า เพื่ออนุรักษ์ต้นน้ำลำธารเท่านั้น

3. คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ (2528)

ตารางที่ 2.3 เกณฑ์ความลาดเทของคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ

ความลาดเท (%)	ความเหมาะสม
0 - 12	สามารถใช้ในการกสิกรรมทั้งทำนาและทำไร่
12 - 35	พื้นที่ไม่ผลย่นต้น ป่าไม้เพื่อการค้า
มากกว่า 35	เป็นพื้นที่ต้นน้ำลำธาร

4. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (2526)

ตารางที่ 2.4 เกณฑ์ความลาดเทของสำนักงานคณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ

ความลาดเท (%)	ความเหมาะสม
น้อยกว่า 8	ดินลึกหรือดินตื้น ทำการเกษตรได้ทุกชนิด โดยไม่มีมาตรการอนุรักษ์ ดิน / น้ำ ที่ยุ่งยาก
8 - 16	ดินลึก ทำการเกษตรโดยมีมาตรการอนุรักษ์ ดิน / น้ำ ที่เหมาะสม ทำคันดินรับน้ำ ดินตื้นกำหนดเป็นทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์

ความลาดเท (%)	ความเหมาะสม
16 - 35	จำเป็นต้องมีการอนุรักษ์ ดิน / น้ำ มาตรการชั้นบันได ดินลึกปลูกไม้ผล ไม้เศรษฐกิจ
35 - 60	ไม่ว่าดินลึกหรือตื้น เป็นพื้นที่ปลูกป่า อนุญาตให้มีการทำไม้ออกได้โดยมีมาตรการ ปลูกไม้ทดแทนอย่างมีประสิทธิภาพ
มากกว่า 60	ไม่ว่าดินลึกหรือตื้น สมควรอนุรักษ์ไว้เป็นต้นน้ำลำธารเท่านั้น

5. FAO Project Staff (1973)

ตารางที่ 2.5 เกณฑ์ความลาดเทของ FAO

ความลาดเท (%)	ชั้น	ความเหมาะสม
0 - 2	I	ดีที่สุด เหมาะสำหรับการเกษตรแบบถาวร
3 - 6	II	เหมาะสำหรับการทำกรกสิกรรมอย่างถาวร แต่ต้องมีวิธีการปฏิบัติ ด้าน อนุรักษ์ ดิน / น้ำ
8 - 12	III	ดีปานกลาง สำหรับการเกษตรถาวร โดยมีวิธีอนุรักษ์ ดิน / น้ำ และ ป้องกันการพังทลาย
15 - 20	IV	เหมาะสำหรับปศุสัตว์และ ไม้ผลยืนต้น
16 - 31	V	ทำป่าไม้ที่อยู่อาศัย
31 - 51	VI	ไม่เหมาะสำหรับการกรกสิกรรม เป็นพื้นที่ป่าไม้
มากกว่า 51	VII	ปลูกป่า

สำหรับการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้พิจารณาใช้เกณฑ์ของ สมยศ กิจคำ (2529) ซึ่งจำแนกชั้นสมรรถนะที่ดินบนที่สูง โดยใช้ความลาดเทและความลึกของดินดังตารางที่ 2.6

ตารางที่ 2.6 การจัดชั้นสมรรถนะที่ดินบนที่สูง

ความลาดเท (ร้อยละ)	1 ต่ำกว่า 12	2 12 - 35	3 35 - 50	4 50 - 85	5 เกิน 85
ความลึก ของดิน					
ดินลึกมากกว่า 90 เซนติเมตร	ชั้น 1 ทำ ประโยชน์ เต็มที่	ชั้น 2 มี มาตรการ อนุรักษ์ ดิน และน้ำ	ไม้ผล เศรษฐกิจ	ป่าไม้ เศรษฐกิจ	ป่าไม้ต้นน้ำ ลำธาร
ดินลึกปานกลาง 50 - 90 เซนติเมตร	ชั้น 1 เพาะ ปลูกได้อาจ ทำทุ่งหญ้า	ชั้น 2 อนุรักษ์ ดิน และน้ำ หรือ ทุ่งหญ้า	ไม้ผล หรือป่า เศรษฐกิจ	ป่าไม้ เศรษฐกิจ	ป่าไม้ต้นน้ำ ลำธาร
ดินตื้น 20 - 50 เซนติเมตร	เพาะปลูกได้ อาจทำทุ่งหญ้า	มีมาตรการ อนุรักษ์ ดิน และน้ำ หรือ เป็นทุ่งหญ้า	ป่าไม้ เศรษฐกิจ	ป่าไม้ เศรษฐกิจ	ป่าไม้ต้นน้ำ ลำธาร
ดินตื้นมาก น้อยกว่า 20 เซนติเมตร	เพาะปลูกได้ อาจทำทุ่งหญ้า	ทุ่งหญ้า	ป่าไม้ต้นน้ำ ลำธาร	ป่าไม้ต้นน้ำ ลำธาร	ป่าไม้ต้นน้ำ ลำธาร

2.2.4 การจัดการระบบเกษตรและมาตรการอนุรักษ์ที่ดินบนที่สูง

เป็นที่ยอมรับกันว่าการใช้ประโยชน์ที่ดินที่ลาดเท จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีมาตรการอนุรักษ์ที่เหมาะสม การศึกษาเกี่ยวกับการสูญเสียดินจากป่าที่ถูกแผ้วถางและดินในป่าธรรมชาติระหว่างปี พ.ศ. 2501-2502 Samapuddhi และ Suvannaborn (1962) ชี้ให้เห็นว่าพื้นที่ป่าธรรมชาติจะมีการสูญเสียหน้าดินประมาณ 2 ตัน ต่อตารางกิโลเมตร ในขณะที่พื้นที่ที่ถูกแผ้วถางป่าจะสูญเสียหน้าดินประมาณ 138 ตัน ต่อตารางกิโลเมตร (จันทบูรณ์, 2524) เป็นการยืนยันถึงความเสียหายอันเกิดจากการใช้ประโยชน์ที่ดินบนความลาดเท โดยไม่มีมาตรการอนุรักษ์ แต่ในทางปฏิบัติยังไม่มีหน่วยงานใดสามารถจัดระบบการใช้ที่ดินบนที่สูงที่มีประสิทธิภาพ และเป็นที่ยอมรับของเกษตรกรบนที่สูงโดยทั่วไป เนื่องจากเหตุผลทางเศรษฐกิจและความชำนาญของเกษตรกรเองซึ่ง Hoey et al (1987) รายงานว่าค่าใช้จ่ายในการทำขั้นบันไดในแปลงทดลองใช้เงินถึง 1,500 บาทต่อไร่ (30 แรงต่อไร่) ในขณะที่เกษตรกรบนที่สูงส่วนใหญ่มีฐานะยากจน และแรงงานที่จำกัดจึงเป็นการยากที่จะให้ผลในทางปฏิบัติได้

มาตรการอนุรักษ์ที่เหมาะสมกับสภาพของพื้นที่ ลงทุนน้อย แต่ให้ประสิทธิภาพสูง ง่ายต่อการยอมรับและปฏิบัติตามในสภาพของเกษตรกรนั้น สวัสดิ์ บุญชี (2536) ฝ่ายวิชาการสำนักงานพัฒนาที่ดิน เขต 6 สรุปว่า มาตรการที่เหมาะสมต่อสภาพแวดล้อมในภาคเหนือ และสภาวะเศรษฐกิจและสังคมปัจจุบัน คือ วิธีการทางพืช (แถบไม้พุ่มบำรุงดินและแถบหญ้า)

สำหรับการเลือกใช้มาตรการอนุรักษ์ สำราญ (2535) เสนอให้พิจารณาศักยภาพในการสร้างถาวรภาพในการเกษตร (Potential for Agricultural Sustainability) โดยพิจารณามาตรการที่มีความสามารถในการลดการสูญเสียดิน และรักษาระดับหรือเพิ่มระดับความอุดมสมบูรณ์ของดิน ตารางที่

2.7 แสดงศักยภาพของแต่ละมาตรการ ซึ่งเป็นศักยภาพเฉพาะตัวที่สามารถใช้ผสมผสานกัน โดยไม่มีขีดจำกัด เพราะฉะนั้นการเลือกมาตรการอนุรักษ์ในพื้นที่ควรพิจารณาให้

- 1) อนุรักษ์ดิน
- 2) ปรับปรุงดิน
- 3) เพิ่มผลผลิตและรายได้แก่เกษตรกรในระยะสั้น
- 4) ปรับปรุงสิ่งแวดล้อม
- 5) จัดทำได้ง่าย ลงทุนต่ำ สะดวกแก่การดำเนินการ

ตารางที่ 2.7 ศักยภาพของมาตรการอนุรักษ์ในการสร้างถาวรภาพในการเกษตร

ชนิดของมาตรการ	ศักยภาพในการสร้างถาวรภาพในการเกษตร		
	ต่ำ	ปานกลาง	สูง
มาตรการทางเกษตรกรรม			
* 1) การใช้ปุ๋ยพืชสดและพืชคลุมดิน			+
* 2) การใช้เศษพืชคลุมดิน		+	
3) การเตรียมดินระบบอนุรักษ์	+		
4) การไถพรวนและปลูกพืชตามแนวระดับ	+		
* 5) การปลูกพืชเป็นแถบตามแนวระดับและปลูกพืชหมุนเวียน		+	
6) การสร้างสิ่งกีดขวางตามแนวระดับ			
* -คันชากริม		+	
* -แถบหญ้า		+	
* -แถบไม้พุ่มตระกูลถั่ว			+
* 7) ระบบเกษตรป่าไม้			+
* 8) การใส่ปุ๋ยและปรับปรุงคุณสมบัติของดิน		+	
มาตรการอนุรักษ์ทางวิศวกรรม			
1) คูรับน้ำขอบเขา	+		
2) ชั้นบันไดดินแบบชิง	+		
3) ชานเฉพาะดิน	+		

* มาตรการอนุรักษ์ที่มีศักยภาพในการสร้างถาวรภาพในการเกษตร ปานกลาง-สูง

ที่มา : Sombatpanit and Others (1992)

หน่วยงานพัฒนาที่สูงหลายหน่วยงาน ได้มีการทดลองจัดมาตรการอนุรักษ์ ด้วยวิธีการทางพืชที่เหมาะสม คือลดการสูญเสียดินและการค้ำึงถึงความอุดมสมบูรณ์ของดิน ตลอดจนผลตอบแทนทางเศรษฐกิจดังนี้ Hoey et al (1987) แสดงให้เห็นว่าการใช้แถบหญ้าซีตาเรีย (*Setaria anceps*) แนวคันดินสลับกับการปลูกพืชไร่บนที่สูงที่มีความลาดตั้งแต่ ร้อยละ 25 ถึงร้อยละ 55 สามารถอนุรักษ์ดินและน้ำได้ดี มีอัตราการสูญเสียดินและน้ำเพียงร้อยละ 19 ของวิธีการปลูกพืชแบบดั้งเดิมของเกษตรกร และให้ผลดีเท่ากับวิธีการทำขั้นบันได (Terrace) และผลผลิตข้าวโพดและข้าวไร่สูงกว่าวิธีเดิมถึงร้อยละ 36 และร้อยละ 55 ตามลำดับ

ผลการวิเคราะห์การทดสอบระบบปลูกพืช และการชะล้างพังทลายของดิน (เฉลี่ย 6 ปี) ของโครงการพัฒนาเขตพื้นที่สูง ไทย-ออสเตรเลีย

-แบบดั้งเดิมของชาวเขา	การสูญเสียหน้าดิน	18.7	ตัน/ไร่
-พืชสลับ	"	2.38	"
-แนวกระถิน	"	2.03	"
-แนวหญ้า	"	0.16	"
-ขั้นบันได	"	0.12	"

ตัวเลขการสูญเสียหน้าดิน แสดงให้เห็นได้ชัดถึงความแตกต่างของระบบการปลูกพืชแบบดั้งเดิมของชาวเขา และระบบการปลูกพืชที่ผสมผสานกับมาตรการอนุรักษ์ ซึ่งสอดคล้องกับการทดลองของสำนักงานพัฒนาที่ดินเขต 6 ร่วมกับโครงการพัฒนาที่สูง ไทย-เยอรมัน ณ บ้านจะโป๊ะ กิ่งอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งมีความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 825 เมตร ความลาดเทร้อยละ 30-40 ผลการทดลองพบว่า การปลูกพืชไร่สลับและหมุนเวียนกับพืชตระกูลถั่วระหว่างแนวอนุรักษ์ (แถบหญ้าซีตาเรีย (*Brachiaria ruziziensis*) และแนวไม้กระถิน (*Leucaena leucocephala*) ผสมมะแฮะ (*Cajanus cajan* (L.) Huth)) มีการสูญเสียดินเฉลี่ย 5 ปี เพียงร้อยละ 27 ของวิธีปลูกข้าวไร่แบบเดิมของเกษตรกร ในแง่ความอุดมสมบูรณ์ของดิน พบว่าแนวไม้พุ่มมีความเหมาะสมกว่าแถบหญ้าเพราะว่า เกษตรกรสามารถใช้วิธีการตัดแต่งกิ่งใบของไม้พุ่มลงในพื้นที่เพื่อบำรุงดินและคลุมดิน ส่งผลให้ผลผลิตของระบบการปลูกข้าวไร่สลับแถบไม้พุ่มสามารถให้ผลผลิตเฉลี่ย 5 ปี สูงกว่าระบบข้าวไร่สลับแถบหญ้า ร้อยละ 14 และผลผลิตสูงกว่าการปลูกข้าวไร่แบบเดิมของ

เกษตรกรถึงร้อยละ 47 เช่นเดียวกับการทดลองระบบปลูกพืช บริเวณลุ่มน้ำกลาง กิ่งอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยใช้ระบบปลูกพืชไร่ผสมไม้ผลยืนต้น ปลูกเป็นแถบขวางตามความลาดเท สลับร่วมกับแถบหญ้า พบว่าในปีแรก (2530) ผลผลิตข้าวโพดและข้าวไร่เพิ่มขึ้นร้อยละ 59 และร้อยละ 63 ตามลำดับ เนื่องจากแถบหญ้าที่ปลูกแทนคันดินมีผลช่วยกรองตะกอนดิน และชะลอความเร็วของการไหลบ่า เกษตรกรยอมรับระบบทดลองนี้มากกว่าระบบสร้างคันกั้นน้ำ แต่อย่างไรก็ตามพันธุ์พืชตระกูลถั่วคลุมดิน และพันธุ์หญ้าที่ใช้ยังไม่เหมาะสมเชิง เศรษฐกิจและการจัดการ

ส่วนงานทดลองของกรมพัฒนาที่ดินร่วมกับคณะกรรมการเพื่อการวิจัยและจัดการที่ดินสากล ณ พื้นที่โครงการพัฒนาถอยตุง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงใหม่ ระหว่างปี 2532-2535 พบว่าการปลูกพืชระหว่างแถบกระถิน ถั่วมะแฮะ การปลูกพืชระหว่างแถบหญ้า และการปลูกพืชระหว่างคันคูรับน้ำขอบเขา สามารถลดปริมาณการสูญเสียหน้าดินอย่างมีนัยสำคัญ ในแง่ผลผลิตการปลูกพืชระหว่างแถบกระถินและมะแฮะและการปลูกระหว่างคันคูรับน้ำขอบเขา ซึ่งสูญเสียพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์ประมาณ 1 ใน 6 แต่ผลผลิตได้ใกล้เคียงกับการปลูกพืชแบบเกษตรกรทั่วไปโดยไม่เสียพื้นที่เลย นอกจากนี้รายงานของ Sombatpanit and Theerawong (1992) ระบุว่าพื้นที่ที่มีความลาดเท ร้อยละ 45 การใช้คันซากพืช สามารถลดการสูญเสียดินได้ถึงร้อยละ 99 Barker (1984) ศึกษาการทำไร่ของชาวอิกาลาฮัน (Ikalahan) ในประเทศฟิลิปปินส์ ซึ่งชาวไร่แบ่งพื้นที่ออกเป็นแถบ ๆ กว้างประมาณ 5.20 เมตร ขึ้นอยู่กับความลาดเทมาก-น้อยของพื้นที่ โดยปลูกต้นไม้ที่ตรงในโตรเจนได้เป็นแถว ได้แก่ *Alnus Sp.* และ *Casuarina Sp.* ในแต่ละแถบจะปลูกพืชหลายชนิด ซึ่งมีลักษณะเป็นเถาคลุมดิน ได้แก่ เผือก มันเทศ ถั่วแระ และถั่วแดง นอกจากนี้ยังปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ชิง ในพื้นที่ช่องว่างต่าง ๆ บางครั้งชาวบ้านจะตัดพุ่มใบของต้นไม้กลายเป็นปุ๋ยพืชสดคลุมดิน เมื่อเวลาผ่านไป 3-6 ปี พืชต่าง ๆ เริ่มมีการพัฒนาขึ้น มีการปลูกไม้ผลแทรกเข้าไปในแปลง ทำให้โครงสร้างของพืชมีลักษณะคล้ายกับป่าไม้มากขึ้น คือมีไม้ยืนต้นหลายชนิดขึ้นปะปนกันกับพืชอาหาร โดยแถวบนสุดมักเป็นแถบไม้ผล ถัดมาเป็นพืชอาหารอายุหลายปี และในแถบที่ลาดเทต่ำจะเป็นพืชอาหารอายุสั้นปะปนกัน งานทดลองต่าง ๆ ชี้ให้เห็นถึงความพยายามปรับปรุงพื้นที่ให้อยู่ในระบบวนเกษตร (Agroforestry) ซึ่งให้ผลในด้านอนุรักษ์ดินและน้ำในที่สูง พร้อม ๆ กับให้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นแนวทางที่เกษตรกรสามารถยอมรับได้ ซึ่ง สวัสดิ์ บุญชี, สำนักงานพัฒนาที่ดินเขต 6 สนับสนุนแนวความคิดนี้ โดยชี้ให้เห็นว่า การใช้ไม้ผลยืนต้น และพืชไร่ปลูกสลับกันในแถบของคันกระถินซึ่งปลูกเป็นแนวขวางตามความ

ลาดเทของพื้นที่นั้น เป็นที่ยอมรับกันมากในประเทศฟิลิปปินส์ ถึงกับมีโครงการรณรงค์ให้เกษตรกรนำไปปฏิบัติ
เกือบทั่วประเทศ (SALT PROJECT - Sloping Agricultural Land Technology)

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved